

Postdoktorforskare Daniela Alaattinoğlu, Islands universitet och Åbo universitet

Sexualbrottslagen – en spegel av samhället och rättskulturen

Sammanfattning

Den här artikeln synliggör hur begrepp som ”samtycke” och ”frivillighet” har blivit viktigare i den finländska kriminaliseringen av sexualbrott. Det här syns klart i justitieministeriets promemoria och lagförslag gällande sexualbrott från 2020, även om rapporten innehåller en del inslag från strafflagens förflutna. En tendens att betona den fria viljan i straffrättsliga definitioner av sexualbrott kan även iaktas i andra västerländska länder samt inom folkrätten. Artikeln ställer sig frågan om vad det är som har lett till ett ökande fokus på individuella fri- och rättigheter i regleringen av sexualbrott. Svaret på frågan hittar artikeln i det intrikata förhållandet mellan rätt och samhällsleg moral som synliggörs i det hegemoniskifte som strafflagens 20 kap. befinner sig i.

1 Sexualbrottsregleringens paradoxala ställning i straffrätten – några tankar om förhållandet mellan rätt och moral

Kapitlet som reglerar sexualbrott i den finländska strafflagen utgör en samling paragrafer som på många sätt lyfter fram frågan om förhållandet mellan rätt och moral – ett av juridikens eviga spörsmål. Regleringen av sexualbrott är full av motstridigheter och komplicerade frågeställningar, precis som mänskliga, mellanmänskliga och samhällsleg tillstånd i allmänhet. Å ena sidan anses sexualbrotten vara ett av straffrättens kärnområden, de som har den starkaste kopplingen till någon form av allmängiltig moral. Som sådana anses de ofta vara klandervärdiga i sig, oberoende av tidsperiod, sociokulturell kontext och politiska val.¹ Å andra sidan verkar synen på vad som utgör ett sexualbrott vara långtifrån allmängiltig och oberoende av tid och rum. Tvärtom ändras den här synen ganska ofta.² Som ett tydligt exempel på detta kan nämnas att 20 kap. i strafflagen är ett av de kapitel som har

¹ Sakari Melander skriver i sin textbok om straffrättens grunder exempelvis att "[n]är det gäller den s.k. kärnstraffrätten är synen å andra sidan rätt likartad. Att t.ex. brotten mot liv och hälsa eller sexualbrotten är klandervärda och ska bestraffas råder det ingen nämnvärd oenighet om." Sakari Melander, *Allmänna förrättsättningar för straffansvar*. Helsingfors universitet 2019, s. 1.

² Detta konstaterade även Terttu Utriainen år 1994, se Terttu Utriainen, *Hur har sexualbrottsens normer förändrats i Finland? Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab 1/1994*, s. 122–129, 122.

ändrats oftast, möjligtvis ackompanjerat av de livligaste samhälleliga diskussionerna, under den nuvarande strafflagens mer än 130-åriga historia. Ändringarna har genomförts särskilt under de senaste decennierna.³ Sexualbrottens ställning har därigenom en motstridig normativ karaktär av simultan tidlöshet och tidsbundenhet.

Ett annat exempel på sexualbrottens paradoxala ställning inom straffrätten är att två motstridiga argument ofta används – och även accepteras – parallellt i moderna kriminaliseringsdiskussioner kring sexualbrott. Det första är straffrättens symboliska vikt, med andra ord, det symboliska värdet av att kalla något för ett brott, en kriminaliserad gärning. Ett sådant symboliskt värde pekar ut vad som inte accepteras i ett samhälle till den grad att gärningsbeskrivningen är förenad med ett hot om straff, frihetsberövande i värsta fall. Sexualbrotten är här inget undantag, snarare tvärtom. En gärningsbeskrivnings symbolik och den inverkan kriminaliseringen anses ha på sexualmoralen lyfts ofta upp i politiska diskussioner. Hårdare straff för sexualbrott anses då verka avskräckande. En kriminalisering av sexuella handlingar där en person inte deltagit frivilligt anses därigenom sända ett viktigt budskap till samhället om sexualitet och sexuell självbestämmanderätt.⁴

Ett annat, kontrasterande argument som ofta används i diskussioner om sexualbrott är principen om proportionalitet och *ultima ratio*, att straffrätten bör användas som den sista utvägen för att lösa ett samhälleligt problem.⁵ Sexuellt beteende är kanske ett av de mest angelägna områdena när det gäller principen om att inte använda kriminalisering lättvindigt. I hur stor utsträckning kan samhället använda straffrätten som medel för att styra något som upplevs som så privat och intimt som individers sexuella beteende?

Att erkänna straffrättens delvis motstridiga principer innebär inte att underkänna dess giltighet. Jag vill i stället synliggöra att den är ett normativt system som genomgår konstant förändring, i hjärtat av rättsstaten och samtidigt kopplat till politiska kompromisser, kulturella paradoxer och en globaliserande och förändrande värld.

³ Kapitlet har ändrats fragmentariskt under 2010-talet. Viktiga helrevideringar skedde år 1971 och 1998. Terttu Utriainen, Raikaus rikosoikeudellisenä ongelmana. Första upplagan. Lapin yliopistopaino 2010, s. 94–129; Inkeri Anttila, Två reformer av lagstiftningen om sexualbrott. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab 1/1994, s. 15–24. Se även Terttu Utriainens artikel i detta temanummer av JFT.

⁴ Symboliken har även lyfts upp som ett viktigt element i de kontemporära norska diskussionerna kring samtycke och kriminalisering av sexuella handlingar. Jørn Jacobsen – May-Len Skilbrei, Reforming the rape offence in Norwegian criminal law. Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice 2/2020, s. 78–94.

⁵ För en diskussion av principen, se exempelvis Panu Minkkinen, Straffrätten, *ultima ratio*-principen och den kritiska rättsläran, s. 125–139 i verket Kerstin Berglund – Dan Frände – Lenita Häggblom – Kjell Sevón (red.), Skuldfrihet och ansvarslöshet: En hälsning till Alvar Nelson på 75 årsdagen av Ane den gamles barnbarn. Publikationer från Institutionen för straff- och processrätt vid Helsingfors universitet 1994.

Under den senare hälften av 1900-talet och början av 2000-talet har strafflagen genomgått ändringar som på många sätt speglar hur synen på jämställdhet, jämlikhet, allas lika individuella rättigheter och rättssubjektivitet har förändrats i det finländska samhället.⁶ Ett tydligt exempel på denna utveckling har varit att sexuella handlingar mellan personer av samma kön har gått från att anses som kriminella till att regleras på samma sätt som sexuella handlingar mellan personer av olika kön.⁷ Att sexuella handlingar mellan personer av olika och samma kön regleras enligt samma juridiska normer innebär dock inte att absolut sexuell jämlikhet råder. Straffrätten är fortsatt heteronormativ, liksom samhället.⁸

Skyddsintresset för sexualbrott har ändrats till att i ökande grad bli en kränkning av sexuell integritet och individuell autonomi och i minskande utsträckning en kränkning av äktenskapets gränser och allmän sedlighet.⁹ Ett bra exempel på denna utveckling är kriminaliseringen av våldtäkt inom äktenskapet under mitten av 1990-talet.¹⁰ Ett annat exempel är att prostitution och sexköp normativt inte längre främst regleras som en samhällsmoralisk oanständighet där främst sexarbetare borde straffas, utan fokus och klander ligger i stället på de fall där sexköparen utnyttjar sin maktposition som köpare av sexuell tjänst i förhållande till sexarbetarens utsatta ställning (till exempel som offer för människohandel eller som underårig).¹¹

Vad är det som har lett till ett ökande fokus på individuella fri- och rättigheter i regleringen av sexualbrott? Den här inledande artikeln i JFT:s temanummer om samtycke och sexualbrottslagstiftning ger en översikt över den internationella och komparativa utvecklingen mot ett fokus på samtycke och frivillighet. I artikeln används de två begreppen i stort sett som synonymer för att på ett generellt plan beskriva en rättsutveckling som betonar individens fria vilja. Den pågående

⁶ Den här generella utvecklingen betyder givetvis inte att det inte fortfarande finns problem i rätten och samhället relaterade till jämställdhet och jämlikhet.

⁷ Viktiga steg för detta har varit avkriminaliseringen av homosexualitet 1971, det officiella avpatologiserandet av homosexualitet 1981, införandet av ett diskrimineringsförbud på basis av sexuell läggning 1995, samt avlägsnandet av olika skyddsåldrar för olik- och samkönade sexuella handlingar och avkriminaliserandet av offentlig uppmaning till homosexualitet 1999. Även det rättsliga erkännandet av äktenskap mellan samkönade (156/2015) sedan år 2017 är viktigt. För en översikt av patologiseringen av homosexualitet i Finland, se Olli Stenström, *Homoseksuaalisuuden sairausleiman loppu*. Kuopion yliopisto, Sosiaalitieteiden laitos 1997.

⁸ Se Johanna Niemis artikel i detta temanummer.

⁹ Se Utriainens artikel i detta temanummer.

¹⁰ Genom lagändring 316/1994. Se RP 365/1992 rd.

¹¹ Se 20 kap. 8 § (Utnyttjande av person som är föremål för sexhandel) och 20 kap. 8 a § (Köp av sexuella tjänster av ung person) i strafflagen. För en mera utförlig diskussion av sexualbrottens förhållande till individuella fri- och rättigheter, se Elina Pirjatanniemis artikel i detta temanummer.

finländska reformen presenteras sedan mot denna bakgrund. Som en avslutning på artikeln analyserar jag kort rättsutvecklingen som ett gramscianskt hegemoniskifte.

2 Från äktenskapets helighet till sexuell självbestämmanderätt

I många västerländska länder har våldtäktsbrottet sitt ursprung i skyddet av det heterosexuella äktenskapet, vars syfte var att trygga reproduktion, släktens fortbestånd och att egendom fördes vidare inom familjen genom arv. Sexuellt beteende utanför äktenskapet ansågs som något syndigt och otillåtet.¹² Våldtäktsdeliktets ursprung är med andra ord starkt sammankopplat till ett traditionellt patriarkaliskt samhälle. I det medeltida Sverige, till exempel, existerade våldtäkt som ett fridsbrott. Eftersom kvinnor inte ansågs som självständiga rättssubjekt under medeltiden var skyddsintresset för våldtäktsdeliktet inte den våldtagna kvinnans sexuella självbestämmanderätt, utan hennes fars familjeheder eller hennes mans äktenskapliga rätt till samlag med henne.¹³ I den ursprungliga versionen av 1889 års strafflag bibehölls en koppling mellan äktenskapet och sexuella handlingar, enligt vilken äktenskapets dygd avlägsnade klander från sexuella handlingar som annars skulle ha varit kriminaliserade.¹⁴ Våldtäkt i sig kriminaliserades däremot inte i kapitlet som reglerade äktenskapsbrott, utan att tvinga en kvinna till icke-äktenskapligt samlag eller annan sexuell handling genom våld, hot eller genom att utnyttja hennes medvetlöshet reglerades i strafflagens 25 kap. om brott mot annans frihet.¹⁵ Här kan den uppmärksamma läsaren alltså spåra uppkomsten av en viss rättssubjektivitet, där kvinnan anses vara en person som har rätt till frihet – en rättssubjektivitet som i och för sig redan erkänts i 1734 års qwinnofridsbrott.¹⁶

Under de senaste 130 åren har denna syn på kvinnors rättssubjektivitet och sexuella integritet utvecklats samtidigt som kvinnor har fått mer jämställda rättigheter. Kvinnor har intagit arbetsmarknaden och är inte längre enbart förpassade till hemmets privata sfär. Våldtäktsbrottet har även blivit könsneutralt utformat, vilket

¹² Se t.ex. Gayle S. Rubin, *Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality*, s. 143–178 i verket Richard Parker – Peter Aggleton (eds), *Culture, Society and Sexuality*. Routledge 2016, s. 151.

¹³ Enligt Konung Magnus Eriksons Landslag och Stadslag från 1300-talet. Utraiainen 1994, s. 124; Utraiainen 2010, s. 50–52.

¹⁴ Viktiga lagändringar under 1900-talet som fränkopplade äktenskapet och sexuella handlingar från varandra var avkriminaliseringen av sexuell umgänge mellan ogifta personer år 1926 och avkriminaliseringen av sexualbrott år 1948. Anttila 1994, s. 16.

¹⁵ Ursprunglig författning 39/1889, 25 kap. 4–6 §.

¹⁶ Utraiainen 2010, s. 59–60. Se även Utraiainens artikel i detta temanummer.

gör att det blivit straffrättsligt möjligt att andra än män kan vara gärningspersoner och andra än kvinnor kan vara offer för våldtäkt.¹⁷

Personlig autonomi och sexuell självbestämmanderätt har utvecklats till centrala skyddsintressen i sexualbrottsregleringen. Som skyddsintressen skyddas de i både negativ och positiv form. Med andra ord ska strafflagen å ena sidan värna om den negativa sexuella självbestämmanderätten, rätten att inte bli utsatt för kränkningar av friheten att disponera över sin egen kropp och sexualitet. Å andra sidan ska strafflagen också väga den negativa sexuella självbestämmanderätten mot den positiva, som även den skyddas i rättsordningen. Den positiva sexuella självbestämmanderätten innebär friheten att forma sin egen sexualitet och att disponera över sin egen kropp så som individen önskar.¹⁸

Under de senaste åren har övernationell rättslig reglering och mänskliga rättigheter blivit viktigare, även vad gäller regleringen och kriminaliseringen av sexualbrott. I och med att Finland förbundit sig till att efterfölja internationella konventioner och gått med i internationella organisationer innebär det att riksdagens, regeringens och de nationella domstolarnas makt även är bunden av internationella rättsnormer. Genom den internationella principen om *due diligence* är även stater förbundna att vidta åtgärder för att skydda enskilda individer från kränkningar. Den här skyldigheten innefattar även situationer i vilka det är andra individer, och inte staten, som utsätter individer för kränkningar.¹⁹ En utvecklingslinje som varit särskilt viktig för regleringen av sexualbrott har varit att internationell straffrätt sedan 1990-talet i större grad konceptualiserat samlag och andra sexuella handlingar utförda under tvingande omständigheter som internationella brott.²⁰

¹⁷ Se RP 6/1997 rd; Utriainen 2010, s. 113.

¹⁸ Jørn Jacobsen, Valdtektsstraffebodet: Gjeldande rett og spørsmålet om reform. Fagbokforlaget 2019, s. 314.

¹⁹ Denna princip kommer väl fram i fallen *Opuz* och *Talpis*, som gäller våld mot kvinnor i hemmen. Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna, *Opuz v. Turkey*. App. No. 33401/02 (9.6.2009); *Talpis v. Italy*. App. No. 41237/14 (2.3.2017).

²⁰ Den Internationella krigsförbrytartribunalen för det forna Jugoslavien (ICTY) har karaktäriserat våldtäkt som sexuell penetrering utan offrets samtycke i fallet International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, *The Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovač and Zoran Vuković*. Trial Chamber. IT-96-23-T & IT-96-23/1-T (22.2.2001), s. 460. Se även Minna Kimpimäki, Raiskauksen määrittelyn kipukohta: pakottamalla vai ilman suostumusta? *Lakimies* 6/2017, s. 789–812, särskilt s. 792–793. Våldtäkt kan vara en av gärningsformerna för brottsbeskrivningarna för brott mot mänskligheten, krigsförbrytelse och folkmord. Se Romstadgan för Internationella brottmålsdomstolen (1998), artiklarna 7 (1, g) och 8 (2, b, xxii; 2, e, vi); International Criminal Tribunal of Rwanda, *The Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*. Trial Chamber. ICTR-96-4-T (2.9.1998); *The Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*. Appeals Chamber. Case No. ICTR-96-4-A (1.6.2001); Utrikesministeriet, Kansainvälisen rikostuomioistuimen

I Europa har särskilt Europarådet och Europadomstolen för de mänskliga rättigheterna intagit en viktig roll för att styra normerna kring de omständigheter som gör sexuella gärningar kriminaliserade. Redan 1985 konstaterade Europadomstolen att staten har en skyldighet att se till att strafflagstiftningen erbjuder tillräckligt skydd mot sexuellt våld.²¹ Det viktigaste fallet kan däremot anses vara *M.C. mot Bulgarien* från 2003, där Europadomstolen definierade våldtäkt och sexuellt utnyttjande med utgångspunkt i frånvaro av brottsoffrets samtycke.²² Domstolen ansåg även att Bulgarien inte genomfört en tillräcklig brottsundersökning i våldtäktsfallet och att det bulgariska rättssystemet inte beaktat de faktorer som gjorde det 14-åriga offret särskilt sårbart.²³ Domstolen har även hållit fast vid dessa linjer i senare fall som innefattat sexuellt våld: sexuella gärningar i frånvaro av offrets samtycke bör vara kriminaliserade. Faktorer som gör att offer för sexuellt våld är särskilt sårbara bör beaktas av myndigheterna och staten är skyldig att skydda offer genom tillräcklig strafflagstiftning, effektiva brottsundersökningar och rättsprocesser.²⁴

Den första rättsligt bindande konventionen i Europa som gäller våld mot kvinnor och våld i hemmen är Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet. Konventionen öppnades för undertecknande och ratificering i Istanbul 2011 och kallas även för Istanbulkonventionen. Finland ratificerade konventionen år 2015. Artikel 36 i konventionen reglerar våldtäkt och sexuellt våld, och betonar särskilt offrets fria vilja och samtycke i kriminaliseringen enligt följande:

Artikel 36 – Sexuellt våld, inbegripet våldtäkt

1 Parterna ska vidta nödvändiga lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder för att säkerställa att följande uppsåtliga gärningar är straffbelagda:

a Att sexuellt penetrera en annan persons kropp vaginalt, analt eller oralt med en kroppsdel eller ett föremål *utan dennes samtycke*.

Rooman perussääntö. Rikosten määritelmien tulkintaohjeet 2017, s. 32, 36–37, 76–77, 80–81, 96, 100–101.

²¹ Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna, *X. & Y. v. the Netherlands*. App. No. 8978/80 (26.3.1985).

²² Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna, *M.C. v. Bulgaria*. App. No. 39272/98 (4.12.2003), punkt 163.

²³ Se särskilt punkt 183.

²⁴ Se t.ex. Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna, *E.B. v. Romania*. App. No. 49089/10 (19.3.2019); *I.C. v. Romania*. App. No. 36934/08 (24.5.2016); *M.A. v. Slovenia*. App. No. 3400/07 (15.1.2015); *M.G.C. v. Romania*. App. No. 61495/11 (15.3.2016).

b Att utföra andra handlingar av sexuell karaktär med en person *utan dennes samtycke*.

c Att förmå en annan person att utföra handlingar av sexuell karaktär med en tredje person *utan dennes samtycke*.

2 Samtycke ska lämnas *av egen fri vilja och bedömas med hänsyn till förhållandena i det enskilda fallet*.

3 Parterna ska vidta nödvändiga lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder för att säkerställa att bestämmelserna i punkt 1 även gäller för gärningar som begås mot tidigare eller nuvarande makar eller partner som erkänns i nationell rätt.²⁵

I sin granskning av hur Finland efterföljer Istanbulkonventionen från år 2019 konstaterade Europarådets expertråd *Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence* (Grevio) bland annat att den nuvarande strafflagens 20 kap. inte definierar våldtäkt på basis av bristen på offrets samtycke.²⁶ Strafflagens sätt att kriminalisera sexuellt våld tar inte, enligt Grevio, tillräckligt i beaktande offrets perspektiv.²⁷ Kriminaliseringen har även ytterst höga beviskrav och som en följd av den bristfälliga lagstiftningen är inte alla former av sexuellt våld kriminaliserade enligt Istanbulkonventionen.²⁸ Grevio rekommenderade att 20 kap. i strafflagen reformeras på ett omfattande vis utan dröjsmål.²⁹

Den samhälleliga diskussionen om sexuellt våld har även trappats upp under de senaste åren. Särskilt *#MeToo*-uppropen på sociala medier under senhösten 2017 har varit viktiga för att göra samhället medvetet om sexuellt våld och sexuella trakasserier. Inpå våra egna knutar av världen kan den finlandssvenska versionen, *#DammenBristar*, särskilt nämnas.³⁰ Efter det samtidiga uppropet *#MilläOikeudella*

²⁵ Artikel 36 i Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet (2011). Min kursivering.

²⁶ Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence, Baseline Evaluation Report: Finland. GREVIO/Inf(2019)9, punkt 165.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid. Om bevisproblematiken i våldtäktsbrott enligt den nuvarande finländska definitionen, se även Daniela Alaattinoğlu – Heini Kainulainen – Johanna Niemi, Raiskausrikosten eteneminen rikosprosessissa. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 1/2020. Juris magister Elin Enkvist har även nyligen skrivit en magisteravhandling om bevisproblem i våldtäktsfall i ljuset av justitieministeriets lagförslag. Se Elin Enkvist, Samtycke, sex och svåra bevisproblem – en granskning av en kommande samtyckeslag och bevisproblem i våldtäktsmål. Helsingfors universitet, juridiska fakulteten 2021.

²⁹ Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence, Baseline Evaluation Report: Finland. GREVIO/Inf(2019)9, punkt 166. Se även Pirjatanniemis artikel i detta temanummer.

³⁰ Astra, *#DammenBristar* 29.11.2017, <www.astra.fi/dammenbrister/>, senast besökt 11.2.2021.

bland jurister,³¹ kartlade också Finlands Juristförbund problemet med sexuella trakasserier inom juristkåren år 2018. Denna kartläggning visade att även representanter för lag och rättvisa gjort sig skyldiga till trakasserier och att särskilt unga kvinnor varit utsatta.³² Sådana nutida initiativ bryter mot en tradition där sexuellt våld anses som något skamfullt, särskilt för offret, något som inte passar den offentliga sfären och helst inte bör talas högt om.³³ Att bryta sådana tystnader har även startat en större samhällelig diskussion om hur sexuellt våld diskuteras och definieras, vilket i sin tur livat upp de långa diskussionerna om en reform av 20 kap. i strafflagen.³⁴ Ett viktigt medborgarinitiativ för att ändra på strafflagens nuvarande definition av våldtäkt är *Samtycke2018*.³⁵ Initiativet vill, som dess namn anger, att våldtäktsdefinitionen ska byggas på brist på samtycke.

3 Komparativa perspektiv på den fria viljans kodifiering

Definitionen av våldtäkt har varit föremål för debatt även i andra länder än Finland under de senaste åren, delvis, men inte enbart i samband med *#MeToo*. Det här avsnittet går igenom komparativa exempel på hur samtyckesdiskussioner och straffrättsliga definitioner av samtycke och frivillighet har sett ut i Storbritannien, Kanada, Tyskland, Sverige, Island, Danmark och Norge.

Ofta har diskussionen om våldtäktsdefinitionen varit knuten till bredare feministisk diskussion och aktivism, som i sin tur pågått under flera decennier. Det är svårt att sammanfatta denna diskurs utan att förenkla den gravt. Grundlinjer i diskussionerna har dock varit att betona ett offer-/överlevare-/målsägandeperspektiv, att kritisera definitionen av våld, tvång, samtycke och frivillighet, att framhäva en kontinuitet i icke-kriminaliserat och kriminaliserat sexuellt beteende, att kritisera fördomar och stereotypiska uppfattningar gällande sexualitet och kön/genus inom

³¹ Tumblr, #MilläOikeudella 12.12.2017, <millaoikeudella.tumblr.com/julkilausuma?fbclid=IwAR3eNba5waFohrNrY4WsvYvP73xf66EM3BQRGklWx028u_Ehaw7L7ZF1C4Y>, senast besökt 12.2.2021.

³² Utredningen omfattade inte enbart jurister, utan även juridikstudenter och andra verksamma inom juridiska områden, t.ex. sekreterare. Finlands Juristförbund, Lakimiesliiton kysely seksuaalisesta häirinestä 2018, <www.lakimiesliitto.fi/site/assets/files/21947/seksuaalinenhairintalakialalla.pdf>, senast besökt 11.2.2021.

³³ Känslor av skam och skuld är även orsaker till att många offer för sexuellt våld upplever en rad psykiska problem. Se Prachi H. Bhuptani – Terri L. Messman-Moore, Blame and Shame in Sexual Assault, s. 309–322 i verket William T. O’Donohue – Paul A. Schewe (eds), *Handbook of Sexual Assault and Sexual Assault Prevention*. Springer 2019.

³⁴ Om samtyckesdiskussionen i Finland, se Johanna Niemis artikel i detta temanummer.

³⁵ Medborgarinitiativ MI 2/2019 rd.

rättssystemet, att bedriva och betona empirisk forskning om hur sällan sexualbrott leder till fällande dom, samt att lyfta fram att sexuellt våld är vanligt förekommande och att få fall anmäls. Att sätta ett likhetstecken mellan feminism och en samtyckesbaserad våldtäktsdefinition, vilket ibland görs, är alltså en sanning med modifikation.³⁶

Samtycke och fri vilja ses ofta som moderna begrepp i straffrätten, men det finns i själva verket en lång rättslig tradition av att definiera våldtäkt som samlag i strid med en annans vilja. Den här kan urskiljas i frasen ”mot hennes vilja” i den svenska 1734 års lags våldtäktsreglering.³⁷ Samma tradition finns även exempelvis i engelsk *common law*. Den springande punkten, och en stor skillnad från dagens diskussioner om fri vilja, var att det krävdes att våldtagna kvinnor kunde demonstrera sitt bristande samtycke med att de gjort fysiskt motstånd till sin yttersta kapacitet.³⁸

Sådana tolkningar och beviskrav har sedan ändrats, ofta som ett svar på feministisk kritik av rättssystemets sätt att definiera våldtäktsbrott. England och Wales introducerade *Sexual Offences (Amendment) Act* år 1976, enligt vilken offrets tidigare sexuella erfarenhet inte kunde användas som bevis i våldtäktsfall.³⁹ Lagstiftningen hade däremot inte den önskade effekten på våldtäktsfall i domstol, eftersom offrets bakgrund, beteende, klädsel, mentala hälsa och sexuella erfarenhet fortsättningsvis togs upp som bevismaterial efter reformen.⁴⁰ Reformen *Sexual Offences Act* från år 2003 eftersträvade att åtgärda de mest centrala av den tidigare lagens problem, så som dess otydlighet gällande samtycke, vilket i sin tur ansågs bidra till att få fall fortgick till fällande dom.⁴¹ Även Skottland reformerade definitionen av våldtäkt till att bli samtyckesbaserad i modern mening år 2002 genom

³⁶ Se även Niemis artikel i detta temanummer.

³⁷ Se Utraiains artikel i detta temanummer.

³⁸ I William Blackstones grundläggande skrift *Commentaries on the Laws of England* definierade Blackstone våldtäkt som *carnal knowledge of a woman forcibly and against her will*. William Blackstone, *Commentaries on the Laws of England* *210, i Michelle Andersson, *Negotiating Sex*. *Southern California Law Review* 41(6) 2005, s. 101–138, 103.

³⁹ *Sexual Offences (Amendment) Act* 1976, s. 2.

⁴⁰ Clare McGlynn, *Feminist activism and rape law reform in England and Wales: A Sisyphean struggle?* s. 139–153 i verket *Clare McGlynn – Vanessa E. Munro* (eds), *Rethinking Rape Law: International and Comparative Perspectives*. Routledge-Cavendish 2010, särskilt s. 140–141.

⁴¹ McGlynn 2010, s. 143.

rättspraxis och år 2009 gjordes definitionen även explicit i lagstiftning.⁴² Samtycke eller fri vilja som juridiska och straffrättsliga begrepp är således i högsta grad kontextuella och har ändrat betydelse med tidens gång.

En annan *common law*-jurisdiktion som också definierar sexualbrott på basis av frånvaro av samtycke är Kanada. Landet har relativt detaljerade regleringar om hur och under vilka omständigheter ett fritt och giltigt samtycke kan ges, till exempel med beaktande av offrets ålder, funktionsnedsättning, beroendeställning och andra tvingande omständigheter. Lagstiftningen har delvis introducerats i samråd med feministiska organisationer. Enligt den nuvarande generella definitionen av samtycke i samband med sexualbrott (*sexual offences*) innebär begreppet ”målsägandes frivilliga avtal att delta i den sexuella handlingen i fråga”.⁴³ Eftersom Kanada har avlägsnat deliktet våldtäkt (*rape*) från sin strafflag, benämns den motsvarande brottsbeskrivningen sexuellt övergrepp (*sexual assault*).⁴⁴

Vid en jämförelse av olika länders straffrättsliga reglering av sexualbrott, bör dock deras särdrag gällande grundläggande straffrättsliga begrepp, doktrin och traditioner, bevisregler och rättskulturer beaktas. Det här gör att en simpel granskning av lagbestämda definitioner av sexualbrott förblir en ytlig jämförelse, som inte kan ge en heltäckande bild av olika rättssystemers konceptualisering av sexualbrott. Det faktum att flera jurisdiktioner refererar till offrets fria vilja och samtycke kan tolkas som en generell trend mot ytterligare rättslig betoning av individuella fri- och rättigheter för sexualbrottsoffer. En sådan trend betyder däremot givetvis inte att begreppen ”frivillighet” och ”samtycke” har getts samma innebörd i nationella straffrättsliga reformer.

Trots sådana skillnader är det intressant att lägga märke till att en diskussion som förts under senare år i flera länder (även *civil law*-jurisdiktioner), är vilka kommunikativa krav på samtycke som kan krävas i sexualbrottsdefinitioner. Många länder som övergått till en samtyckeslag har ofta etablerat att ”nej betyder nej” på ett kommunikativt plan. Enligt en strikt ”nej betyder nej”-definition krävs det som

⁴² Lord Advocate’s Reference (no. 1 of 2001) 2002 SLT 466: 476B; Sexual Offences (Scotland) Act 2009, s. 1. Se Sharon Cowan, All change or business as usual? Reforming the law of rape in Scotland, s. 154–168 i verket Clare McGlynn – Vanessa E. Munro (eds), *Rethinking Rape Law: International and Comparative Perspectives*, Routledge-Cavendish 2010.

⁴³ Min översättning av frasen *the voluntary agreement of the complainant to engage in the sexual activity in question*. Criminal Code (R.S.C., 1985, c. C-46), s. 153.1 (2). För en kritisk utvärdering av den kanadensiska lagstiftningen och dess implementering, se Lise Gotell, Canadian sexual assault law: Neoliberalism and the erosion of feminist-inspired law reforms, s. 209–223 i verket Clare McGlynn – Vanessa E. Munro (eds), *Rethinking Rape Law: International and Comparative Perspectives*, Routledge-Cavendish 2010.

⁴⁴ Criminal Code (R.S.C., 1985, c. C-46), s. 271.

huvudregel att offret sagt eller på annat sätt signalerat att hen inte vill delta i en sexuell handling för att straffrättsligt ansvar ska kunna etableras. En sådan definition finns exempelvis i det första momentet av den nuvarande tyska definitionen av sexuella övergrepp – särskilt signalerat genom termen urskiljbar vilja (*erkennbaren Willen*).⁴⁵ Men hur ska situationer bedömas där offret har varit passivt och inte kommunicerat sin vägran, men inte heller signalerat samtycke? En del länder har rört sig mot en samtyckesmodell som kräver ett bekräftande samtycke, där enbart ”ja betyder ja”. Ett undantag görs till exempel i den tyska lagen för situationer där gärningspersonen utnyttjat det faktum att offret inte kunnat forma eller uttrycka sin vilja eller där denna förmåga varit begränsad.⁴⁶

En liknande kombination av en kommunikativ ”nej betyder nej”-modell och en ”ja betyder ja”-modell kan iaktas i den svenska definitionen av uppsåtlig våldtäkt från år 2018, som preciserar att vid ”bedömningen av om ett deltagande är frivilligt eller inte ska det särskilt beaktas om frivillighet har kommit till uttryck genom ord eller handling eller på annat sätt”.⁴⁷ Den svenska definitionen av uppsåtlig våldtäkt använder därigenom termen ”frivilligt deltagande” i stället för samtycke.⁴⁸ Den preciserar även sådana situationer som inte kan betraktas uppfylla kravet på frivilligt deltagande. De är följande:

- 1) när ”deltagandet är en följd av misshandel, annat våld eller hot om brottslig gärning, hot om att åtala eller ange någon annan för brott eller hot om att lämna ett menligt meddelande om någon annan”⁴⁹
- 2) när ”gärningsmannen otillbörligt utnyttjar att personen på grund av medvetslöshet, sömn, allvarlig rädsla, berusning eller annan drogpåverkan,

⁴⁵ Den tyska lagstiftningen ändrades år 2016. Strafgesetzbuch (StGB) § 177 (1); Bundestagsdrucksache (BT-Drs.) 18/9097, s. 22 ff.; Tatjana Hörnle, #MeToo – Implications for Criminal Law? Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Policy 2/2018, s. 115–135, särskilt s. 129.

⁴⁶ Strafgesetzbuch (StGB) § 177 (2). Se Hörnle 2018, s. 131.

⁴⁷ Brottsbalk (1962:700) 6 kap. 1 § första stycket.

⁴⁸ Valet motiverades med att ansvarsfrihetsgrunden samtycke redan hade en innebörd enligt brottsbalken (1962:700) 24 kap. 7 § och att använda terminologin kunde leda till att utöka ansvarsgrunden för sexualbrott. Prop. 2017/18:177, s. 30–31.

⁴⁹ Brottsbalk (1962:700) 6 kap. 1 § första stycket första punkten.

sjukdom, kroppsskada, psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i en särskilt utsatt situation”,⁵⁰ eller när

3) ”gärningsmannen förmår personen att delta genom att allvarligt missbruka att personen står i beroendeställning till gärningsmannen”.⁵¹

Våldtäktsdefinitionerna i de nordiska länderna befinner sig för tillfället i ett vägsål, där det finns en klar trend att överge gamla definitioner av våldtäkt baserade på fysiskt tvång, hot och utnyttjande för att i stället fokusera på samtycke och frivillighet. Även Island, liksom Sverige, ändrade sin våldtäktsdefinition år 2018. Enligt den nya definitionen innebär våldtäkt samlag eller motsvarande sexuell handling som genomförs utan en persons samtycke.⁵² Ett giltigt samtycke specificeras som uttryckt av fri vilja.⁵³ Ett giltigt samtycke måste dessutom ha kommunicerats på något sätt, till exempel genom att delta aktivt i samlaget.⁵⁴ Samtycke kan däremot inte anses föreligga när fysiskt våld, hot eller annan form av otillåtet tvång använts, eller när en person utnyttjar en annan persons svaga läge – exempel bekanta även från tidigare lagstiftning.⁵⁵

Till skillnad från Island, saknas en lagstiftad definition av samtycke i den nya danska definitionen på våldtäkt från 2020, vars brottsbeskrivning definierar brottet som ”samleje med en person, der ikke har samtykket heri”.⁵⁶ Före lagändringen diskuterades det vilt i Danmark om frivillighet eller samtycke var den mest lämpliga terminologin för en kriminalisering. Samtycke valdes slutligen av justitieministeriet,

⁵⁰ Brottsbalk (1962:700) 6 kap. 1 § första stycket första punkten.

⁵¹ Brottsbalk (1962:700) 6 kap. 1 § första stycket tredje punkten. Sverige har även kriminaliserat grovt oaktsam våldtäkt i 6 kap. 1 a §. De nya kriminaliseringarna har lett till flera sexualbrottsanmälningar. Se Brå, Den nya samtyckeslagen i praktiken En uppföljning av 2018 års förändringar av lagreglerna rörande våldtäkt. Rapport 2020:6. För en utförlig diskussion av den svenska sexualbrottsreformen, se Linnea Wegerstads artikel i detta temanummer.

⁵² Almenn hegningarlög 19/1940 XXII kap. 194 § 1: ”Hver sem hefur samræði eða önnur kynferðismök við mann án samþykkis hans gerist sekur um nauðgun [...]”. Även den tidigare våldtäktsdefinitionen från 2007 täckte hur som helst i stort samma situationer som den nya från 2018, enligt Ragnheiður Bragadóttir. Den största skillnaden enligt henne är att samtycke nämns explicit i paragrafen. Ragnheiður Bragadóttir, Legislation on the offence of rape in Icelandic criminal law. Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Policy 2/2020, s. 54–77.

⁵³ Almenn hegningarlög 19/1940 XXII kap. 194 § 1: ”Samþykki telst liggja fyrir ef það er tjáð af frjálsum vilja.”

⁵⁴ Bragadóttir 2020, s. 74.

⁵⁵ Almenn hegningarlög 19/1940 XXII kap. 194 §.

⁵⁶ Lov nr 2208 af 29/12/2020 om ændring af straffeloven; Straffeloven § 216.

delvis eftersom det ansågs vara en mera omfattande term, som bättre skulle skydda brottsoffer i situationer där hen varit passiv,⁵⁷ delvis för att en sådan kriminalisering ansågs tydligare.⁵⁸ Den danska regeringspropositionen understryker att brottsoffret inte har en skyldighet att uttrycka sin motvilja:

En ny voldtægtsbestemmelse skal sikre et styrket fokus på den seksuelle selvbestemmelsesret og sende et klart signal om, at voldtægt ikke handler om tvang eller pligt til at sige fra. Det bør derfor også være klart, at den initiativtagende part generelt har et ansvar for at sikre, at den eller de andre parter samtykker i samlejet.⁵⁹

Norge och Finland har, å andra sidan, för tillfället fortfarande våldtäktsdefinitioner som inte explicit bygger på samtycke eller frivillighet, utan på fysiskt våld, hot om våld eller utnyttjande av offrets försvarslösa tillstånd.⁶⁰ I Norge har det under de senaste åren pågått en politiserad diskussion kring huruvida en samtyckesbaserad våldtäktsdefinition bör införas, eller om den nuvarande sexualbrottslagstiftningen på ett tillräckligt sätt skyddar offrets sexuella integritet.⁶¹ Det bör sägas att den norska sexualbrottslagstiftningen sedan år 2009 innefattar ett sexualbrott vars rubrik är ”seksuell handling uten samtykke”,⁶² en brottsbeskrivning som saknar motsvarighet i den finländska lagstiftningen. Kapitel 26 i den norska strafflagstiftningen innefattar därigenom begreppet ”samtykke” och kriminaliserar sexuella handlingar genomförda utan en annan persons samtycke. Deliktet är däremot förenat med ett ringa straffhot på böter eller fängelse i upp till ett år,⁶³ vilket skiljer sig markant från straffhotet för våldtäkt, vilket är fängelse i upp till 10 år.⁶⁴ Straffskalan är dessutom 3–15 år fängelse

⁵⁷ Lovforslag L 85 af 11 november 2020 til lov om ændring af straffeloven (Samtykkebaseret voldtægtsbestemmelse), s. 9.

⁵⁸ Jørn Vestergaard, The rape law revision in Denmark: Consent or voluntariness as the key criterion? Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Policy 2/2020, s. 5–32, särskilt s. 30–31.

⁵⁹ Lovforslag L 85 af 11 november 2020 til lov om ændring af straffeloven (Samtykkebaseret voldtægtsbestemmelse), s. 9.

⁶⁰ Lov om straff 28/2005 26 kap. § 291.

⁶¹ Se Jacobsen 2019, särskilt s. 311–342; se även Jacobsen – Skilbrei 2020.

⁶² Lov om straff 28/2005 26 kap. § 297.

⁶³ Lov om straff 28/2005 26 kap. § 297.

⁶⁴ Lov om straff 28/2005 26 kap. § 291.

om våldtäkten innefattat samlag.⁶⁵ För tillfället pågår det hur som helst inget reformarbete för att ändra på den norska strafflagstiftningen.

Sammanfattningsvis kan sägas att det finns en internationell tendens att avskaffa fysiskt våld som det centrala elementet i straffrättsliga definitioner av våldtäkt och sexualbrott. Denna rörelse har även nått Finland.

4 Den föreslagna lagen: något gammalt, något nytt, något lånat och något blått

Justitieministeriet publicerade i juli 2020 en rapport om sexualbrott, som innehåller nya kriminaliseringsförslag och detaljmotiveringar för dem.⁶⁶ Förslaget innebär en kombination av den tidigare strafflagen och ett nytt, tydligare fokus på individens sexuella självbestämmanderätt. Förslaget reviderar även helt sexualbrotten mot barn på ett sätt som väckt mycket kritik i remissrundan eftersom det befaras försvaga minderårigas ställning som sexualbrottsoffer.⁶⁷

Eftersom förslaget granskas i detalj i flera av artiklarna i detta temanummer, tänker jag här inte gå in på de individuella paragraferna. Jag nöjer mig i stället med att lite karikatyrartat beskriva rapporten och dess lagförslag enligt den gamla engelska ramsan om hur en brud bör klä sig för att gifta sig lyckligt (*something old, something new, something borrowed, something blue*). Trots att äktenskapet som samhällelig institution möjligtvis är en daterad liknelse – och kanske obekvämt bekant vad gäller dess rättsliga koppling till våldtäktsbrottet – så fungerar liknelsen dock i min mening som en analogi för lagförnyelse. Det här beror på att de nya juridiska normerna, likt den ena parten och traditionellt även resten av släkten i ett äktenskap, måste fungera väl i tandem tillsammans med det existerande rätts-systemet, som i min liknelse utgör den andra parten och släkten. Om de inte kan fungera väl tillsammans, måste de åtminstone undvika konstant konflikt.

Här utgör det gamla i ramsan strafflagens liv före förnyelsen, dess normregleringar och genomgående principer. Det gamlas fortlevnad syns särskilt i användandet av fysiskt våld och tvång som definierande för våldtäkt. Även om frivilligt deltagande inkorporerats som ett nytt kännetecken, syns den gamla

⁶⁵ Lov om straff 28/2005 26 kap. § 292.

⁶⁶ Justitieministeriet, Seksuaalirikoslainsäädännön kokonais-uudistus. JM 9/2020.

⁶⁷ För en sammanfattning av kritiken, se Justitieministeriet, Seksuaalirikoslainsäädännön kokonais-uudistus: Lausuntotiivistelmä. JM 2/2021, särskilt s. 46–84. Se även Niemis och Utriainens artiklar i detta temanummer.

definitionen särskilt i bibehållandet av typexemplen för våldtäkt,⁶⁸ samt särskiljandet av våldtäkt (1 §) från sexuellt utnyttjande (5 §).⁶⁹ Många paragrafer är även i stort sett oförändrade.⁷⁰

Det nya utgörs å andra sidan av mängden nya regleringar. Särskilt att beakta är den nya regleringen av sexualbrott mot barn (de föreslagna 12–22 §), det nya brottet sexuellt övergrepp (de föreslagna 3–4 §) och anpassandet av sexualbrottslagstiftningen för den digitala åldern (se exempelvis den nya, andra punkten i den föreslagna paragrafen som reglerar sexuellt antastande, 6 §). Det nya i ramsan symboliserar en ny ordning, vilket de nya föreslagna normerna för med sig.

Det lånade, å andra sidan, blir nyorienteringen mot frivilligt deltagande (se särskilt de föreslagna 1 och 3 §). Termen, samt många av dess motiveringar, ringer bekanta från den svenska lagen och dess förarbeten. Den nya riktningen mot samtycke och frivilligt deltagande, bort från fysiskt våld och tvång, är även i linje med den internationella och generella europeiska utvecklingen. Syftet med att ha något lånat är enligt brudransan att behålla gamla vänner, vilket också passar väl i analogin. Så som arbetsgruppen vid justitieministeriet själv påpekar: ”jämförelseländer som traditionellt sett är viktiga för Finland är Sverige, Norge, Danmark och Tyskland”.⁷¹ Genom att Finlands rättsordning är i linje med deras, och genom att Finland lever upp till sina övernationella förpliktelser, håller landet sig normativt på god fot med det internationella samfundet.

Det sista elementet i analogin, något blått för att symbolisera hopp och en god framtid, utgörs av försöket att inkorporera synen av sexuellt umgänge som något ömsesidigt – något som inte enbart kännetecknas av gärningspersonens perspektiv. Denna syn anses vara mera i linje med samhällets rådande syn på otillåtet och tillåtet sexuellt beteende, ett perspektiv som är nödvändigt för att de nya paragraferna ska få ett harmoniskt liv även i framtiden.

Trots – eller möjligtvis på grund av – sina kompromisser och kombinationer av gammalt, nytt, lånat och blått har dock inte lagförslaget blivit helhjärtat välkomnat. Med tanke på att förslaget fått motta kritik som även blivit medialt uppmärksammat,

⁶⁸ Se JM 9/2020, första exemplet i det föreslagna 20 kap. 1 § 2 mom. i strafflagen. Den svenska versionen finns på s. 284.

⁶⁹ Se särskilt Niemis artikel i detta temanummer för en kritik av bibehållandet.

⁷⁰ De här paragraferna är de som reglerar grov våldtäkt (2 §), sexuellt utnyttjande (5 §), utnyttjande av person som är föremål för sexhandel (8 §), köp av sexuella tjänster av ung person (nu 9 §), koppleri (nu 10 §) och grovt koppleri (nu 11 §).

⁷¹ ”Suomen kannalta perinteisesti merkityksellisiä vertailuvaihtioita ovat Ruotsi, Norja, Tanska ja Saksa.” JM 9/2020, s. 127 (min översättning).

skulle det höja en hel del ögonbryn om förslaget skrevs in i regeringspropositionen i oförändrad form. I skrivande stund låter propositionen vänta på sig, vilket även kan tyda på en del ändringar.⁷²

5 Ett hegemoniskifte

Strafflagens 20 kap., som en spegelbild av det finländska samhället, befinner sig för tillfället, i min mening, i ett hegemoniskifte. Utvecklingen kan förstås på ett gramscianskt sätt, där individuella fri- och rättigheter tagit ökande plats i den rådande ideologin. ”Ideologi” kan kännas främmande som begrepp för juristen, eftersom rätten ju enligt liberal tradition ska vara befriad från den politiska sfären. Här använder jag dock inte ideologi i en partipolitisk mening, utan i linje med Antonio Gramscis förståelse av ideologi som samhällets ”spontana filosofi”, det som verkar rätt för folk i allmänhet.

Denna spontana filosofi reflekteras för det första i språket, som inte bara är en samling ord, utan också innehåller bestämda koncept. De blomstrande diskussionerna kring ord som ”samtycke” och ”frivilligt deltagande” – hur de är olika och vad deras rättsliga innebörd kan vara – är utmärkta exempel på hur samhällets ideologi reflekteras i språket. För det andra kan ideologin eller den spontana filosofin ses i det som ofta kallas ”sunt förnuft”, samhällets konventionella kunskap. Det är här intressant att se att tanken att sex utan en annans samtycke borde vara kriminaliserat, har börjat få ökad resonans och får även i riksdagen stöd från såväl politisk vänster som höger.⁷³ Ett sista område där den rådande ideologin kommer till uttryck är i den ”populära religionen”, med andra ord, de trossystem, värderingar, idéer, sätt att uttrycka sig och handla som anses som gångbara i samhället. Den här artikeln pekar på att inom rätten och samhället har idén om individens rätt att även på det sexuella planet bestämma över sin egen kropp blivit en rådande dogm.⁷⁴

Vad har då lett till detta kulturella hegemoniskifte i den rådande ideologin, som reflekteras i strafflagens förändrande karaktär? Den här artikeln har poängterat flera

⁷² Yle, Finlands samtyckeslag är snart klar – men forskare varnar för att den kanske inte ger samma effekt som i Sverige 27.5.2021, <svenska.yle.fi/a/7-10001151>, senast besökt 11.8.2021.

⁷³ För en sammanfattning av riksdagsdebatten i samband med behandlingen av Samtycke2018-medborgarinitiativet, se Yle, ”Seksi ilman suostumusta on raiskaus” – Eduskunta käsitteli raiskauslainsäädännön muuttamiseen tähtäävää kansalaisaloitetta, Yle seurasi 18.9.2019, <yle.fi/uutiset/3-10976824>, senast besökt 12.8.2021.

⁷⁴ Denna förståelse av Gramscis kulturella hegemoni baseras på Gramscis brev från fängelset i T.J. Jackson Lears läsning. T.J. Jackson Lears, *The Concept of Cultural Hegemony: Problems and Possibilities*. *The American Historical Review* 90(3) 1985, s. 567–593, 570.

faktorer. Jag identifierar särskilt tre här. Den första är medborgarrörelser och civilsamhället. Här är inte enbart nyare rörelser på sociala medier viktiga – de är snarare de senaste uttrycken av en aktivism för feminism, jämställdhet och mänskliga rättigheter som pågått i flera decennier. En andra faktor är att djupgående förändringar i det politiska samhället, vem som anses som fullvärdiga politiska och rättsliga subjekt, har skett under det senaste århundradet. Här spelar kvinnors ökade rättigheter, ekonomiska oberoende, integration i produktionsekonomin och representation på samhällsliga maktpositioner en roll. En sista faktor är att Finland har blivit en del av en utvecklande, globaliserande rättsordning, under vilken landet har åtagit sig internationella förpliktelser, till exempel att skydda offer för sexualbrott (senast exemplifierat i Istanbulkonventionen).

Temanumret som läsaren nu håller i sin hand synliggör och reflekterar kring detta hegemoniskifte i vår rättskultur. Numret är således inte bara en analys av justitiedepartementets senaste inspel i sexualbrottsdebatten, utan bör ses som en diskussion av större frågor om rättsliga definitioner av samtycke, frivillighet, sexualbrott, rättssystemets internationaliserande karaktär och förhållandet mellan rätt, kultur, moral, politik och samhälle. Terttu Utriainen analyserar i sin artikel sexualbrottsregleringens historiska utveckling från antiken till det nuvarande finländska lagförslaget. Elina Pirjatanniemi, å andra sidan, visar i sin artikel hur offrets perspektiv och rättigheter blivit viktigare inom den finländska sexualbrottsregleringen, trots nationellt motstånd mot ett kriminaliseringsstryck. Johanna Niemi ifrågasätter i sin tur det nuvarande lagförslaget på grund av dess normativa inkoherens i dess uttalade syfte att värna om den sexuella självbestämmanderätten. Därefter bidrar Linnea Wegerstad med insikter från den svenska rättsliga diskussionen kring sex och frivilligt deltagande, exemplifierat i fenomenet ”kondomsvek”, som har en osäker rättsdogmatisk ställning. Avslutningsvis analyserar Heini Kainulainen fenomenet våldtäktsmyter, som försvagar sexualbrottsoffers ställning och är närvarande i vår kultur även under rådande hegemoniskifte.